

BEZOEK Weteringschans 85D
POST Postbus 15797
1001 NG Amsterdam
TEL 020 624 30 44
FAX 020 622 42 99
E-MAIL info@ferro-mco.nl
KVK 33125884 Amsterdam
Bureau Ferro b.v.

COB focusgroepen tweede kwartaal 2009: Amsterdam

Versie 1.1

in opdracht van:
SCP

auteurs:
drs. Judith van Male

ons projectnummer:
3254

datum:
19 februari 2009

Onderzoeksverantwoording

1 Achtergrond

Het Sociaal en Cultureel Planbureau voert sinds 2007 in opdracht van de Voorlichtingsraad elk kwartaal het Continu Onderzoek Burgerperspectieven uit. In dit onderzoek wordt nagegaan hoe de burger op dat moment over de samenleving en zijn eigen leven denkt, hoe (on)tevreden hij is met de regering en overheid, hoe het is gesteld met zijn vertrouwen in de politiek en media en welke problemen hij geagendeerd zou willen zien op de politieke agenda.

In dit tweede kwartaal van 2009 komen twee speciale thema's in het onderzoek aan de orde:

- de rol van de media in Nederland in de financiële crisis;
- opvoeding en onderwijs.

Het onderzoek bestaat uit een enquête en een focusgroeponderzoek. Het focusgroeponderzoek is verkennend van aard en heeft tot doel de resultaten van de enquête aan te vullen, te verdiepen en te verklaren. In totaal worden ieder kwartaal vier groepen uitgevoerd waarvan Ferro MCO er telkens twee voor zijn rekening neemt.

2 Opzet, uitvoering en selectie

De twee focusgroepen hebben plaatsgevonden op een onderzoekslocatie in Amsterdam-Oost op dinsdag 19 mei 2009. De opdrachtgever heeft de gesprekken gevolgd via een gesloten tv-circuit.

In totaal zijn 20 respondenten geselecteerd (acht per groep plus twee reserve). Uiteindelijk hebben 15 respondenten aan het onderzoek deelgenomen:

- de eerste groep bestond uit acht lager opgeleiden, de tweede groep uit zeven hoger opgeleiden;
- gespreid naar leeftijd (18–65 jaar), geslacht, samenlevingsvorm en opleidingsniveau;
- woonachtig in Amsterdam.

De respondenten zijn geworven door een gespecialiseerd selectiebureau. Alle respondenten hebben een onkostenvergoeding voor deelname ontvangen. Een gedetailleerd respondentenoverzicht is opgenomen in de bijlage.

3 Algemeen

Het rapport is tot stand gekomen op basis van een uitgebreide analyse van de uitkomsten. Daarbij zijn zowel verbale als non-verbale signalen (zoals lichaamstaal, intonatie die enthousiasme of juist weerstand verraaft) meegenomen. De uitkomsten geven een goede indicatie van de meningen die over het onderzoeksonderwerp leven en welke aspecten daarin een rol spelen. Meningen en gedachten mogen bij kwalitatief onderzoek niet direct getalsmatig worden geëxtrapoleerd (in de zin dat je kan stellen dat als 3 van de 30 respondenten iets vinden, die mening 'dus' bij 10% voorkomt). Om die reden vermelden wij in onze rapportage geen getallen.

Het rapport is opgedeeld in drie basishoofdstukken: onderzoeksverantwoording, resultaten en conclusies. Gekozen citaten representeren in de ogen van de onderzoeker meningen of houdingen die relevant zijn voor begrip van de context.

Ferro is lid van de MOA (Marktonderzoekassociatie) en Esomar, als ook van de Research Keurmerkgroep, en respecteert de bijbehorende richtlijnen voor kwalitatief marktonderzoek, zoals weergegeven in de ICC/ESOMAR gedragscode. Ook is Ferro gecertificeerd volgens de internationale normen ISO 9001: 2000 en ISO 20252:2006 (de laatste betreft de norm die de Research Keurmerkgroep vereist en die speciaal is ontwikkeld voor de marktonderzoekbranche).

Resultaten

1 Beschrijving van de discussie

Evenals de vorige keer is één discussiegroep met lager opgeleiden (in de namiddag) en één met hoger opgeleiden (in de avond) gehouden.

Lager opgeleiden

De samenstelling van de groep lager opgeleiden is gemêleerd. De spreiding naar leeftijd is groot (de oudste is 64 jaar, de jongste 21 jaar). Ook de dagelijkse activiteiten (in loondienst, huisvrouw, student) en hobby's (van opera-, theater- en concertbezoek tot voetbal en vissen) verschillen aanzienlijk. Desalniettemin is de discussie geanimeerd en soms zelf gepassioneerd. Iedereen doet mee en er is weinig terughoudendheid om het van harte met elkaar oneens te zijn. Er is in de discussie weinig ruimte voor nuance. De meeste respondenten hebben uitgesproken meningen die met emotie gebracht. Hierdoor is er weinig ruimte voor degenen die er wat genuanceerder denkbeelden op na houden. Opvallend is dat Wilders wat aarzelend en neutraal ter sprake wordt gebracht maar zodra één respondent toegeeft dat zij wel sympathie heeft voor zijn ideeën wordt dit onmiddellijk door een aantal anderen beaamd. Degene die aanvankelijk haar afkeer voor Wilders heeft geuit, houdt vervolgens wijselijk haar mond:

Ik wind me op over het gerommel in de politieke partijen, zoals met Geert Wilders.

Man, 39 jaar, mbo, buschauffeur, Amstelveen

Ik heb helemaal niets met die Wilders. Ik snap niet waar je sympathie voor moet hebben.

Vrouw, 59 jaar, mbo, receptioniste, Amstelveen

Nee dan die andere partijen, het gaat nogal lekker met ons land, de economische crisis... Ik vind dat Wilders in veel dingen gelijk heeft.

Vrouw, 45 jaar, mbo, telefoniste, Diemen

En dan die Somalische piraten, die mogen hier nou al blijven. Ze vinden de gevangenis een luxe hotel.

Man, 39 jaar, buschauffeur, Amstelveen

Alles kan in Nederland, we zijn veel te slap. En dan vinden we het gek dat Wilders de grootste partij wordt.

Man, 59 jaar, lbo, freelancer, Zwanenburg

Hoger opgeleiden

Ook de groep hoger opgeleiden is heterogeen samengesteld vooral wat betreft leeftijd (de jongste is 24 jaar en de oudste is 61 jaar). De discussie in deze groep is minder levendig dan in die met lager opgeleiden. Mogelijke oorzaak is dat enkele respondenten vooral met hun eigen verhaal bezig lijken te zijn. Een respondent vertelt dat ze recent haar dochter heeft verloren en dat haar hele leven in het teken staat van de verwerking van dit verlies. Een andere respondent is gestopt met haar baan vanwege een burn-out en denkt op dit moment vooral na wat ze verder met haar leven wil. Deze respondenten zijn geneigd om te relativiseren als het om problemen in de samenleving gaat:

Die economische crisis gaat aan mij voorbij. Ik ben bezig met het besef dat ik leef!. Vroeger vond ik alles normaal. Nu denk ik bewuster na over wat ik met mijn leven wil.

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Diemen

De andere respondenten lijken hierdoor enigszins geremd om de discussie op het scherp van de snede te voeren.

2 Thema's die top-of-mind zijn

Lager opgeleiden

Op de vraag wat de respondenten op dit moment bezighoudt, wordt als eerste de breuk tussen Jan Smit en Yolande Cabau van Kasbergen genoemd. Een andere respondent noemt 'het gedoe' rond Geert Wilders als iets dat hem opgevallen is in het nieuws. Zoals hierboven al is opgemerkt zeggen meerdere respondenten wel sympathie voor zijn ideeën te hebben: ze vinden dat hij in veel dingen gelijk heeft en dat het goed is dat iemand dat eens hardop zegt. Wilders staat niet alleen voor duidelijk maar ook voor een hardere aanpak volgens de respondenten. Men vindt dat er harder gereageerd moet worden op mistoestanden zoals agressie tegen medewerkers in het openbaar vervoer en op de ambulance. Ook het probleem van de Somalische piraten die hier terecht staan – volgens de media hebben ze het uitstekend naar hun zin in de gevangenis en willen ze in Nederland willen blijven - schreeuwt volgens deze respondenten om een hardere aanpak:

Het moet niet gekker worden.

Man, 59 jaar, lbo, freelancer, Zwanenburg

Ondanks de sympathie voor Geert Wilders denken de respondenten dat Nederland er niet beter op zal worden als hij het voor het zeggen zou krijgen. Belangrijke reden om op hem te stemmen bij de volgende landelijke verkiezingen is niet zozeer om hem in het zadel te helpen als wel om een schrik-effect teweeg te brengen zodat de politici in Den Haag eens aan het nadenken worden gezet over hun functioneren. In dit kader wordt een vergelijking getrokken met de verkiezingswinst van Pim Fortuyn in 2002.

De teneur in de groep is dat het niet de goede kant opgaat met de Nederlandse samenleving. Hierbij wordt met de beschuldigende vinger naar de huidige regering gewezen. Opgemerkt wordt dat Balkenende het voortdurend heeft over normen en waarden, maar dat de regering klaarblijkelijk weinig doet aan de teloorgang van die normen en waarden in de samenleving getuige de berichtenstroom over agressie tegen medewerkers in het openbaar vervoer en ambulancepersoneel. De belangrijkste grief van deze respondenten is dat er te slap wordt opgetreden tegen normoverschrijdend gedrag. Naast 'slap' optreden wordt ook de opvoeding als een van de oorzaken genoemd van deze problemen. Niet alleen ouders voeden hun kinderen onvoldoende op, ook scholen slagen er niet in om kinderen in het gareel te houden:

Het moet beginnen bij de opvoeding niet bij de politiek.

Vrouw, 59 jaar, mbo, receptioniste, Amstelveen

Als jij je kind redelijk opvoedt en ze komen op de middelbare school dan begint de ellende. Ik vind het daar bar slecht. Je wordt niet meer ingelicht over je kinderen. Ze hebben vijf tussenuren en er wordt geen toezicht gehouden op wat ze uitspoken.

Vrouw, 45 jaar, mbo, telefoniste, Diemen

Met het gesprek over de regering komt ook de economische crisis aan de orde. Eén respondent uit de vrees dat er bezuinigd zal gaan worden, een ander is kritisch over het geld dat de regering in de banken heeft gestoken:

Deze regering is erg van het weggeven. Alleen de banken worden geholpen met miljarden en wie betaalt dat uiteindelijk?

Man, 39 jaar, buschauffeur, Amstelveen

Als gevraagd wordt naar wat men zelf merkt van de economische crisis weten de respondenten niet veel te noemen. Men blijft steken in algemeenheden zoals jongeren die niet aan het werk kunnen komen en de malaise op de huizenmarkt. In dit kader worden de problemen genoemd van mensen die hun huis willen verkopen ('heel moeilijk om je huis op dit moment kwijt te raken') en starters ('heel moeilijk om als starter aan een huis te komen'). Wat betreft de laatste groep wordt opgemerkt dat het altijd al moeilijk was voor starters om een huis te vinden. Een van de respondenten is makelaar en relateert de problemen. Volgens hem is het wel degelijk mogelijk voor starters om een huis te kopen en ontbreekt het alleen aan goede voorlichting.

De respondenten zijn hiermee uitgesproken over de crisis. De discussie komt weer terug bij de verharding van de samenleving. Het geweld in het openbaar vervoer komt nog eens ter sprake. De buschauffeur relateert dit probleem. Volgens hem kunnen de

medewerkers in het openbaar vervoer veel problemen vermijden door zich correct en vriendelijk op te stellen tegenover de reizigers.

De andere respondenten blijven echter op de verharding van de samenleving doorgaan. Het gaat dan vooral om wangedrag in de openbare ruimte en crimineel gedrag. De materialistische instelling van jongeren ('jongeren hebben te veel geld'), de opvoeding ('er wordt de jeugd geen respect meer bijgebracht) en de softe aanpak van criminaliteit ('als je iemand neerschiet krijg je een jaar en zes maanden voorwaardelijk') worden als oorzaken genoemd.

Als gevraagd wordt naar nieuwsfeiten, wordt allereerst opgemerkt dat het nieuws zo negatief is. Sommige respondenten zeggen om die reden het nieuws te mijden. Twee nieuwsfeiten worden als opmerkelijk genoemd: de aanslag op het koningshuis op Koninginnedag en de berichtgeving rond Somalische piraten die in Nederland terechtstaan.

Hoger opgeleiden

De discussie naar aanleiding van de vraag wat de respondenten op dit moment bezighoudt, heeft al meteen een negatieve toonzetting. Een van de jongere respondenten zegt dat hij zich zorgen maakt over de verharding van de maatschappij. Als voorbeeld noemt hij de aanslag op Koninginnedag. Het valt hem op dat er zoveel negatief nieuws is en dat hij soms geneigd is om maar geen kranten meer te lezen en nieuwsprogramma's te bekijken. Dit wordt beaamd door een andere respondent, eveneens een twintiger. Een oudere respondent zegt dat zij er van onder de indruk is dat ook jongere mensen al zo'n negatief beeld hebben van de samenleving. Het gesprek komt hierna op de negatieve effecten van de privatisering. De indruk bestaat dat dit tot minder klantvriendelijkheid heeft geleid omdat niet dienstverlening maar winstbejag nu voorop staat. Telefonistes zouden telefonische klachten in een halve minuut moeten afhandelen. In de hulpverlening gaat het om het afwerken van een bepaalde caseload en niet om het resultaat. Dit leidt volgens de respondenten niet alleen tot ontevreden klanten maar ook tot ontevreden medewerkers:

Klantvriendelijkheid is omgekeerd in 'val me zo min mogelijk lastig.

Vrouw, 40 jaar, hbo, hulpverlener, Amstelveen

Ik heb zelf 5 jaar aan de telefoon gezeten en het is inderdaad zo dat je de instructie krijgt dat je maximaal 3 minuten per klant mag uittrekken, anders krijg je strafpunten. Je probeert je werk goed te doen maar ik was blij dat ik eruit vloog. Ik moest tot twee keer toe op mijn eigen functie solliciteren en toen werd mijn werkplek naar Alkmaar verhuisd. Gewoon even twee uur reistijd erbij.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Als negatieve voorbeelden van privatisering worden UPC, de energiebedrijven en de NS genoemd. Dit zou alleen maar tot vermindering van dienstverlening en meer ontevreden klanten geleid hebben:

De gemeente Amsterdam heeft kortzichtig gehandeld door het kabelbedrijf aan UPC te verkopen. Ze hebben alleen maar gedacht aan het geld.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Wat kan mij het nou schelen van wie ik de gasrekening krijg. Al die verschillende bedrijven is volkomen flauwekul.

Vrouw, 59 jaar, hbo, croupier, Amstelveen

Er wordt in dit kader ook een positief nieuwsfeit gemeld. De huidige directeur van Schiphol streeft niet meer naar een beursgang omdat niet de winstgevendheid maar het algemeen belang van de luchthaven centraal dient te staan.

Daarna keert de discussie terug naar het onderwerp verharding. Als voorbeeld wordt de criminaliteit en het vandalistisch gedrag van jongeren genoemd. Men verbaast zich erover dat er in Nederland gevangenis en gesloten gaan worden en dat het overschot aan cellen gevuld gaat worden met gedetineerden uit België. Als verklaring hiervoor wordt gegeven dat het strafrecht in Nederland te slap is. Dit zou er ook toe leiden dat de drempel tot zware criminaliteit steeds lager wordt:

Met dat slappe strafrecht wordt de drempel naar zware criminaliteit steeds lager. Criminelen gaan dan de afweging maken: als ik er maar twee jaar voor hoef te zitten....

Man, 27 jaar, hbo, student, Santpoort

Een van de respondenten merkt op dat ze het hier niet mee eens is. Volgens haar moeten de oorzaken van de verharding van de samenleving gezocht worden in de opvoeding. Kinderen zouden thuis en op school onvoldoende sociale vaardigheden bijgebracht worden. Ze krijgt weinig bijval uit de groep.

Een van de respondenten probeert de negatieve toon te doorbreken door op te merken dat hij weinig van de verharding van de samenleving merkt in zijn eigen buurt. Anderen onderschrijven dit en zien in buurten waar het voorheen slecht ging, zelfs een stijgende lijn:

Ja, in Oost vind ik de sfeer op straat echt verbeterd. De huizen waar ik gewoond heb, zijn gesloopt. Daar staat nu nieuwbouw.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Anderen brengen daar tegenin dat de verharding van de samenleving zich vooral uit in algemene omgangsvormen. Als voorbeeld wordt het mobiel telefoneren genoemd:

Mensen zijn ongelooflijk onbeleefd geworden. Ze zijn bij de kassa aan het afrekenen en bellen gewoon door.

Vrouw, 59 jaar, hbo, croupier, Amstelveen

3 Economische crisis

Lager opgeleiden

De respondenten reageren enigszins vermoeid als het onderwerp economische crisis ter tafel wordt gebracht. Er wordt volgens hen al zoveel over gesproken en geschreven. De meesten zeggen zelf niets van de crisis te merken:

Ik vind het nogal meevallen hoor. Je hoort dat de vakanties allemaal zijn volgeboekt

Vrouw, 45 jaar, mbo, telefoniste, Diemen

De elektronicazaken krijgen het alleen maar drukker.

Man, 39 jaar, buschauffeur, Amstelveen

Twee respondenten zeggen wel persoonlijk gevolgen te ondervinden. Eén zegt door de economische achteruitgang minder freelance opdrachten te krijgen, een andere respondent die bij een vastgoedbedrijf werkt, gaat binnenkort haar baan verliezen als gevolg van de crisis. Ze vreest dat het moeilijk is om ander werk te vinden omdat ze achter in de vijftig is.

Voor de andere respondenten heeft de crisis vooralsnog geen persoonlijke gevolgen. Eén respondent vertelt over een collega die ontslagen is, verder zijn er verhalen over bedrijven die failliet gegaan zijn en jongeren in de nabije omgeving die moeilijk aan het werk komen.

Een mogelijk negatief effect van de crisis zou volgens de respondenten kunnen zijn dat de regering moet gaan bezuinigen en dat bepaalde lasten hoger worden.

Verder lijken de respondenten er niet zoveel van te merken. De indruk bestaat dat het bij AH rustiger geworden is en bij Lidle en Aldi drukker. De buschauffeur merkt op dat het in de bus steeds drukker wordt. Hij denkt dat dit komt doordat steeds meer mensen hun auto weg moeten doen omdat ze het niet meer kunnen betalen.

Niemand lijkt zich erge zorgen te maken over de crisis. Het algehele gevoel is dat het wel weer overwaait. De respondent die denkt dat het wel tien jaar kan duren, roept hilarische reacties op bij de andere deelnemer. Die denken eerder aan twee jaar. De opmerking dat het weinig zin heeft om je zorgen te maken omdat je er toch weinig aan kunt doen, roept alleen bijval op:

Ik wil het allemaal niet zo somber inzien. We leven nu.

Vrouw, 44 jaar, mbo, bejaardenverzorgster, Diemen

Dat vind ik ook. Je kunt wel in zak en as gaan zitten, maar je moet toch door.

Vrouw, 45 jaar, mbo, telefoniste, Diemen

De respondenten hebben er geen moeite mee om positieven kanten van de economische crisis te noemen. Men heeft het gevoel dat de supermarkten meer zijn gaan concurreren waardoor de prijzen lager zijn geworden. Op internet (Marktplaats) zouden meer tweedehands producten aangeboden worden en de kringloopwinkels zouden het steeds drukker krijgen. Verder zou de crisis ook een positief effect hebben op immaterieel gebied. Voor de jongere generatie kan het volgens de respondenten geen kwaad om eens mee te maken dat het ook minder kan:

Volgens mij is het helemaal niet zo erg dat we eens een wat mindere tijd meemaken. Vooral voor jongeren is het goed.

Vrouw, 45 jaar, mbo, telefoniste, Diemen

Het ging alleen maar omhoog, het kon gewoon niet op. Als je ziet wat ze allemaal aanschaffen.

Vrouw, 64 jaar, mbo, huisvrouw, Diemen

Mijn dochter heeft al drie keer van meubilair gewisseld. De keuken van nog geen acht jaar moest ook alweer vernieuwd

Vrouw, 59 jaar, mbo, receptioniste, Amstelveen

Eigenlijk vind ik het zielig als ik zie wat ze allemaal moeten hebben en moeten doen.

Vrouw, 44 jaar, mbo, bejaardenverzorgster, Diemen

Een andere positieve kant van de crisis is dat mensen creatiever worden om met minder geld toch dezelfde kwaliteit van leven te houden:

Vroeger sprak je af om op een terras koffie te gaan drinken, nu ga je gezellig samen picknicken.

Vrouw, 59 jaar, mbo, receptioniste, Amstelveen

Ten slotte zou de crisis ertoe leiden dat mensen weer meer samen gaan doen. In plaats van uit te gaan, zou men vaker thuis afspreken met vrienden.

Hoewel niemand zich dus erge zorgen maakt over de crisis, zegt men wel terughoudend te zijn in het eigen uitgavenpatroon. Er wordt minder buiten de deur gegeten. In plaats daarvan eet men met vrienden thuis een hapje. Een jongere respondent zegt tegenwoordig een bepaald bedrag aan geld mee te nemen als hij uitgaat. Vroeger nam hij zijn pinpas mee en lette hij niet op hoeveel hij uitgaf.

De respondenten hebben weinig beeld van hoe de regering met de economische crisis omgaat. De algehele indruk bestaat dat de regering er zelf ook niet goed raad mee weet. Dat is volgens de respondenten ook begrijpelijk omdat het een wereldomvattend probleem is waar de Nederlandse regering weinig vat op heeft. Er worden volgens de respondenten geen echte besluiten genomen:

Ze hebben er een week over vergaderd, maar daar is nauwelijks wat uitgekomen. Ze schuiven alles door naar 2011, naar het volgende kabinet.

Vrouw, 64 jaar, mbo, huisvrouw, Diemen

De enige opvallende maatregel die genoemd wordt, is het geld dat de regering in de banken gestoken heeft. Men ziet daarvan echter weinig resultaat: de banken houden volgens de respondenten nog altijd de hand op knip waardoor het positieve effect op de economie uitblijft.

Verder wordt ook het recente nieuwsfeit genoemd dat er bezuinigd gaat worden op de politie. Men vindt dit onbegrijpelijk omdat dit twee actuele maatschappelijke problemen zou verergeren: het levert niet alleen meer werkloosheid op maar gaat ook ten koste van de veiligheid van de burger.

Hoger opgeleiden

Op de vraag welke nieuwsfeiten de laatste tijd zijn opgevallen, komt de discussie op de economische crisis. Geconstateerd wordt dat die berichten geen goed effect hebben op de economische toestand: ze leiden volgens de respondenten tot een verslechtering van het consumentenvertrouwen en een terughoudendheid in het uitgavenpatroon.

Ook in deze groep wordt de zorg geuit dat de economische crisis zal leiden tot bezuinigingen met name in het onderwijs. Een respondent merkt op dat er al zolang zij leeft bezuinigd wordt op het onderwijs dus dat er wat dat betreft niets nieuws onder de zon is. Dit brengt de discussie op de slechte kwaliteit van het Nederlandse onderwijs:

De kwaliteit van het onderwijs wordt steeds lager. Als je nu ziet wat mensen met een hbo-opleiding kunnen, dat was vroeger het niveau van een middelbare scholier.

Vrouw, 59 jaar, hbo, croupier, Amstelveen

Spontaan worden ook de positieve kanten van de economische crisis genoemd. Eén respondent spreekt haar hoop uit dat de economische crisis zal leiden tot een klantvriendelijkere opstelling van bedrijven. Anderen zeggen het goed te vinden dat er minder geconsumeerd wordt en hopen dat er meer nadruk zal komen te liggen op duurzaamheid. De hoop wordt uitgesproken dat het milieu zal profiteren van de economische teruggang.

Ook in sociaal opzicht ziet men positieve kanten. Mensen zouden zich wat minder op materiele zaken richten en wat meer aandacht hebben voor vrienden en familie:

Ik merk in mijn eigen vriendenkring dat we weer vaker bij elkaar gaan eten, in plaats van uit eten te gaan.

Vrouw, 40 jaar, hbo, hulpverlener, Amstelveen

Enkele respondenten reageren hier sceptisch op. Zij zeggen nog weinig gemerkt te hebben van minder consumentisme sinds de economische crisis:

Ik merk er weinig van. Toen ik laatst een restaurant wilde reserveren was de hele tent al volgeboekt.

Man, 27 jaar, hbo, student, Santpoort

Dit wordt door andere respondenten beaamd. Het contrast tussen de eigen waarneming en de berichtgeving in de media, heeft volgens de respondenten iets beangstigends omdat je niet weet wat de toekomst nog gaat brengen.

De respondenten merken op dit moment geen grote persoonlijke gevolgen van de economische crisis. Twee hebben wat geld verloren door aandelen en beleggingen. Ze nemen dit voor lief omdat ze wisten dat ze een zeker risico namen:

Ik ben wat geld kwijtgeraakt met aandelen. Maar ja, ik wist dat ik een risico nam. Het is toch een soort casino.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Alleen de jongere respondenten die nog studeren vrezen enigszins dat het moeilijk kan worden om een baan te vinden als ze straks afgestudeerd zijn. Daarbij speelt ook mee dat ze een studieschuld hebben opgebouwd die afbetaald moet worden. Ze zijn er echter tamelijk gelaten onder omdat je daar volgens hen toch weinig aan kan doen.

Men zegt dat de economische crisis weinig effect heeft op het eigen uitgavenpatroon. Eén respondent twijfelt of ze op dit moment wel of niet een huis moet kopen. Een andere heeft in plaats van een nieuwe een tweedehands auto gekocht.

De respondenten zijn kritisch over de rol van de regering in de economische crisis. Ze vinden dat de regering onvoldoende duidelijk is in de aanpak van de crisis. Men heeft het gevoel dat er geen knopen worden doorgemaakt en geen besluiten worden genomen die nodig zijn om de economische crisis te bestrijden. Te veel besluiten worden volgens de respondenten verschoven naar de toekomst. Wel vindt men het goed dat de huidige regering de 'graaicultuur' aanpakt. Dit roept echter ook weer de kritiek op dat dit veel eerder had moeten gebeuren.

De respondenten vinden dat bewindslieden te weinig afgerekend worden op hun fouten. Als ze om wat voor reden weggestuurd worden, zouden ze elders wel weer een andere hoge functie aangeboden krijgen.

De indruk bestaat dat de regering te eigenzinnig bezig is en onvoldoende rekening houdt met wat in de samenleving leeft (als voorbeeld wordt het rookverbod gegeven). Ook zou zij onvoldoende luisteren naar de Tweede Kamer:

Er is sprake van een schijn democratie. Er wordt niet geluisterd naar de Tweede Kamer. Ik begrijp niet dat die dat over haar kant laat gaan. Neem nou bijvoorbeeld dat gedraai rond de JSF, dat ding komt er dus gewoon.

Vrouw, 59 jaar, hbo, croupier, Amstelveen

4 Rol van de media in de economische crisis

Aan de respondenten is een vragenlijstje voorgelegd met vragen over de berichtgeving in de media over de financiële en economische crisis.

Lager opgeleiden

n=8	<i>In hoeverre volgt u zelf de berichtgeving?</i>						Weet niet
Helemaal niet	1	1	4	-	2	Heel intensief	-
	<i>Wat vindt u van de hoeveelheid berichten?</i>						
Te weinig	-	2	3	1	1	Te veel	1
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de begrijpelijkheid van de berichten?</i>						
Makkelijk te volgen	1	2	3	2	-	Te ingewikkeld	-
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de toon van de berichten?</i>						
Te pessimistisch	1	2	3	-	-	Te optimistisch	2
	<i>Wat denkt u dat het belangrijkste effect is van de berichtgeving op kijkers/lezers/luisteraars?</i>						
Ze maken zich geen onnodige zorgen	-	1	3	2	1	Ze raken onnodig in paniek	1
	<i>Hoe vindt u over het algemeen de toon van de berichtgeving over de crisismaatregelen van de regering?</i>						
Te negatief	-	2	3	1	1	Te positief	1

Twee respondenten zeggen het nieuws over de financiële en economische crisis intensief te volgen. Beiden kijken vooral naar het nieuws (van zowel publieke als commerciële zenders), nieuwsprogramma's (Nova) en Buitenhof. Degenen die een 3 hebben ingevuld, geven aan dat ze wel eens wat zien of horen op tv en radio maar dat weinig blijft hangen. Kranten worden minder genoemd als nieuwsbron. Respondenten die een 1 hebben ingevuld zeggen geen interesse te hebben in het onderwerp. Deze respondenten geven aan dat ze het nieuws überhaupt nauwelijks volgen:

Ik volg het allemaal niet zo. Je hoort toch alleen maar negatieve berichten.

Vrouw, 44 jaar, mbo, bejaardenverzorgster, Diemen

Respondenten die op de vraag wat men van de hoeveelheid berichten vindt, met 2 (weinig) hebben geantwoord, vinden dat vooral de kwaliteit van de berichtgeving te wensen overlaat. Ze zouden meer verdieping en uitleg willen bij sommige nieuwsberichten over dit onderwerp. Degenen die neutraal (3) hebben geantwoord, hebben moeite gehad met deze vraag omdat je als nieuwsconsument zelf de hoeveelheid nieuws kunt doseren ("er zit toch een uitknop op de tv"). Respondenten die het te veel vinden merken op dat ieder nieuwsprogramma wel aandacht besteedt aan de economische crisis en dat je er dus mee doodgegooid wordt.

Respondenten die de berichtgeving te ingewikkeld vinden, zeggen dat dit vooral komt omdat ze het nieuws hierover nauwelijks volgen en dus onvoldoende achtergrondinformatie hebben. Degenen die een drie hebben ingevuld, geven aan het nieuws over de economische crisis weinig concreet te vinden. Er worden problemen gesignaleerd maar het leidt niet tot meer begrip hoe die problemen ontstaan zijn.

Respondenten die de toon van het nieuws te pessimistisch vinden, wijzen er vooral op dat dit negatieve effecten heeft op de economie: mensen gaan zich zorgen maken en minder uitgeven. De twee respondenten die met 'weet niet' hebben geantwoord, zeggen het nieuws niet te volgen, dus ook niet te weten of de toon optimistisch of pessimistisch is. Degenen die neutraal hebben geantwoord denken dat er een redelijk accuraat beeld gegeven wordt van de toestand van de economie.

De antwoorden op de vraag wat men denkt dat het belangrijkste effect is van de berichtgeving op kijkers/lezers/luisteraars, reflecteren de antwoorden op de vorige vraag. Degenen die daar ingevuld hebben dat de toon te pessimistisch is, geven hier aan dat mensen onnodig in paniek raken.

Respondenten die vinden dat de toon van de Nederlandse regering in de berichtgeving over de economische crisis te negatief is, verwijzen naar de verhalen van Balkenende over zwaar weer in de Nederlandse economie. Ze merken op dat ze daar zelf nog niets van gemerkt hebben en dat ze die verhalen dus niet geloofwaardig vinden. Degenen die de toon te positief vinden, verwijzen naar opmerkingen van ministers dat we het dieptepunt gehad hebben en dat het vanaf nu beter zal gaan. Dit is volgens deze respondenten volkomen uit de lucht gegrepen en wordt ingegeven door de angst om door negatieve berichtgeving het consumentenvertrouwen en daarmee de economie te schaden. Degenen die neutraal hebben ingevuld, denken dat de berichtgeving van de regering waarheidsgetrouw is.

De respondenten hebben weinig beeld bij de rol van de media in de economische crisis. Men heeft in het algemeen de indruk dat journalisten geneigd zijn om nieuwsfeiten op te kloppen of groter te maken dan ze zijn, omdat ze daarmee meer kijkers/lezers/ luisteraars trekken. Bij de berichtgeving over de economische crisis kunnen ze zich daar minder bij voorstellen omdat het onderwerp zelf zich daar minder voor leent in tegenstelling tot onderwerpen zoals agressie, criminaliteit of rampen.

Men ziet weinig verschillen in de berichtgeving over dit onderwerp tussen de publieke omroep en commerciële zenders.

Hoger opgeleiden

I

n=8	<i>In hoeverre volgt u zelf de berichtgeving?</i>					
Helemaal niet	-	1	1	4	1	Heel intensief
	<i>Wat vindt u van de hoeveelheid berichten?</i>					
Te weinig	1	-	1	1	4	Te veel
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de begrijpelijkheid van de berichten?</i>					
Makkelijk te volgen	-	3	3	-	1	Te ingewikkeld
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de toon van de berichten?</i>					
Te pessimistisch	2	5	-	-	-	Te optimistisch
	<i>Wat denkt u dat het belangrijkste effect is van de berichtgeving op kijkers/lezers/luisteraars?</i>					
Ze maken zich geen onnodige zorgen	-	1	1	3	2	Ze raken onnodig in paniek
	<i>Hoe vindt u over het algemeen de toon van de berichtgeving over de crisismaatregelen van de regering?</i>					
Te negatief	-	4	2	1	-	Te positief

Vijf van de zeven respondenten volgen de berichtgeving over de economische crisis intensief. Ze volgen het nieuws omdat ze geïnteresseerd zijn in het onderwerp. De jongere respondenten die nog studeren, doen dat ook met het oog op hun baankansen in de nabije toekomst.

De meeste respondenten vinden dat er te veel nieuws is over dit onderwerp. Je wordt er mee doodgegooid, zeggen ze. De respondent die met neutraal heeft geantwoord, zegt dat alles wat ze op dit gebied tegenkomt met interesse volgt en het dus niet te veel vindt. Eén respondent heeft te weinig ingevuld omdat ze het nieuws over dit onderwerp te weinig inhoudelijk vindt. Ze mist de diepgang in de berichtgeving.

Drie van de zeven respondenten vinden dat de berichtgeving voor hen makkelijk te volgen is. Ze wijten dit aan het feit dat ze veel lezen, horen en zien over de economische crisis en dus goed op de hoogte zijn van de achtergronden. Degenen die neutraal en 'moeilijk te volgen' hebben genantwoord, vinden de berichtgeving vaak nietszeggend en vaag:

Ze gebruiken veel dure woorden, maar er wordt niets gezegd.

Vrouw, 40 jaar, hbo, hulpverlener, Amstelveen

Journalisten en economen weten het ook niet.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Alle respondenten zijn van mening dat het nieuws over de economische crisis (te) pessimistisch is. Enkele respondenten hebben dit antwoord gegeven omdat het nieuws alleen over koopkracht en hypotheek gaat en de indruk gewekt wordt dat we het in materieel opzicht veel slechter hebben gekregen. Zo worden vergelijkingen gemaakt met de jaren 30. Ze vinden dit zwaar overdreven omdat Nederland nog steeds een zeer welvarend land is en het best een beetje minder kan. Een respondent wijst er op dat er vooral sprake is van een vertrouwenscrisis in de economie en dat dit soort berichten deze vertrouwenscrisis alleen maar verergeren.

Op de vraag wat het belangrijkste effect is op de burgers vinden de meeste respondenten dan ook dat er onnodig paniek wordt gezaaid. De respondent die dat niet vindt, leidt dit af uit het gedrag van burgers. Ze zegt dat mensen nog steeds op vakantie gaan en hun karretje bij de supermarkt volladen en dat het dus wel meevalt met de paniek.

Respondenten die vinden dat de toon van de berichtgeving van de regering aan de negatieve kant is, zeggen dat ze zich vooral gestoord hebben aan het contrast tussen de aanvankelijke berichten dat het allemaal zo'n vaart niet zou lopen met de Nederlandse economie en de meer recente berichten van de regering dat de Nederlandse economie in zeer zwaar weer is beland. Respondenten die neutraal hebben geantwoord, vinden de berichtgeving vooral vaag. Zij hebben het gevoel dat de regering onvoldoende maatregelen neemt om de economische crisis te bestrijden en zich daarom verschuilt achter gemeenschappen:

Volgens mij gebeurt er helemaal niets. Daarom houden ze het vaag.

Ze zeggen: we denken dat het de goede kant opgaat.

Man, 27 jaar, hbo, student, Santpoort

Dan hoor je Balkenende zeggen dat we de broekriem moeten aanhalen. Moet je hem horen. Als hij broodje ham bestelt, declareert hij het. Die man is wereldvreemd. Alles wordt voor hem gedaan.

Vrouw, 40 jaar, hbo, hulpverlener, Amstelveen

De respondenten zijn het niet eens over de rol van de media in de economische crisis. Enkele respondenten noemen die rol cruciaal omdat de berichtgeving van invloed zou zijn op het consumentengedrag: slecht nieuws leidt tot een verminderd consumentenvertrouwen. Anderen denken dat de media meer een doorgeefluik zijn. Het idee dat de media mede de oorzaak van de crisis zouden zijn, wordt door hen afgedaan met 'het vermoeden van de boodschapper van het slechte nieuws'.

De respondenten denken dat de berichtgeving in de media geloofwaardig is in die zin dat er geen onjuistheden worden verkondigd. Wel heeft men het gevoel dat de feiten soms eenzijdig belicht worden. Zo ziet men in de nieuwsprogramma's telkens dezelfde experts terugkomen die hun licht over het onderwerp laten schijnen. Sommige respondenten missen ook de verdieping en kritische vragen.

5 Opvoeding

Antwoorden op de enquêtevragen over opvoeding

Lager opgeleiden

	<i>Het gezinsleven lijdt eronder als de ouders allebei werken</i>	<i>Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden</i>
Zeer oneens	2	2
Oneens	3	2
Neutraal	3	4
Eens	-	-
Zeer oneens	-	-

De respondenten hebben moeite met de stelling *Het gezinsleven lijdt eronder als de ouders allebei werken*. Respondenten die neutraal hebben geantwoord zeggen dat dat afhankelijk is van hoeveel ouders werken en van de kwaliteit van de kinderopvang. Degenen die het (zeer) oneens zijn met de stelling, gaan ervan uit dat hier ook parttime werkende ouders bedoeld worden.

Respondenten die de stelling *Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden* met neutraal beantwoorden zeggen dat dit niet zozeer van het tijdsgewricht afhangt maar van etnische achtergrond. Deze respondenten zijn van mening dat met name Turkse en Marokkaanse kinderen onvoldoende fatsoen wordt bijgebracht door hun ouders. Respondenten die het er mee oneens zijn, hebben de indruk dat kinderen vandaag de dag minder fatsoen bijgebracht wordt dan 20 jaar geleden. Ze zeggen er wel nadrukkelijk bij dat dat niet voor hun eigen (klein)kinderen geldt.

<i>Als het gaat om de opvoeding van kinderen, wie zou daar volgens u de meeste verantwoordelijkheid moeten dragen?</i>	
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de ouders	2
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de ouders dan van de school	6
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de school dan van de ouders	-
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de school	-

De meeste respondenten neigen ertoe de opvoeding van kinderen als een gedeelde verantwoordelijkheid te zien van ouders en school waarbij het zwaartepunt ligt bij de ouders. Ze vinden dat ouders hun kinderen goed gedrag moeten aanleren maar dat de school pedagogisch moet inspelen op situaties die zich vooral op school voordoen zoals de omgang van kinderen onderling, samenwerken en het oplossen van conflicten. Respondenten die vinden dat vooral de ouders verantwoordelijk zijn, vinden niet dat van leerkrachten verwacht mag worden dat ze hun leerlingen ook gaan opvoeden. Ze zijn volgens hen opgeleid om onderwijs te geven en beschikken dus onvoldoende over pedagogische vaardigheden.

In de discussie over opvoeding geven de respondenten aan dat daar in Nederland nog veel aan te verbeteren valt maar dat ze zichzelf niet aangesproken voelen. De respondenten die zelf kinderen hebben, vinden dat ze het goed doen. Ze zeggen regels te hebben en voldoende tijd aan hun kinderen te besteden. Ook de grootouders in de groep hebben een positief beeld van de manier waarop hun kleinkinderen worden opgevoed.

Er worden een aantal problemen gesignaleerd als het over de opvoeding in Nederland in het algemeen gaat. Kinderen zouden onvoldoende respect en discipline worden bijgebracht. Zo leren ze volgens de respondenten niet om vuilnis niet op straat maar in de vuilnisbak te deponeren, en in de tram voor ouderen op te staan. Naar aanleiding hiervan wordt gewezen op het feit dat vooral allochtone kinderen slecht opgevoed worden. Ze zouden tot laat op straat hangen, te laat naar bed gaan en daardoor slechter presteren op school. Dat vermeende gebrek aan opvoeding bij allochtone kinderen is voor een aantal respondenten een belangrijke reden om de eigen kinderen niet naar een zwarte school te sturen.

Er is ook kritiek te horen op de opvoeding van autochtone kinderen. Kinderen mogen te veel als het om tvkijken en het gebruik van de computer gaat. Ouders kopen volgens de respondenten als het ware hun rust door de kinderen hun gang te laten gaan:

Mijn ouders hadden een tv met een slot erop. Als zij 's avonds naar de film gingen ging het slot erop.

Vrouw, 45 jaar, mbo, telefoniste, Diemen

We leven in een andere tijd. Mijn dochter heeft een tv op haar kamer.

Man, 39 jaar, buschauffeur, Amstelveen

Er worden volgens de respondenten over het algemeen te weinig regels gesteld en als er regels zijn worden ze onvoldoende gehandhaafd. Dit wordt in de hand gewerkt doordat meerdere partijen bij de opvoeding betrokken zijn. Kinderen hebben niet alleen met hun ouders te maken, maar ook met de leidster op de kinderopvang, grootouders en de oppas.

Het argument dat ouders het te druk hebben om nog goed te kunnen opvoeden, wordt gepareerd met de opmerking dat de opvoeding juist het meest te wensen overlaat bij allochtone bevolkingsgroepen: binnen deze groepen zou het de norm zijn dat de moeders niet werken en dus alle tijd hebben voor hun kinderen.

Er wordt op gewezen dat tieners de meeste problemen opleveren in de opvoeding. Respondenten die kinderen in deze leeftijd hebben (gehad), merken op dat je als ouders dan de controle grotendeels kwijt bent. Tieners staan volgens hen vaak sterk onder invloed van hun vrienden. Zo komen ze in aanraking met seks, drugs en drank. Ook internet wordt als een gevaar in de opvoeding gezien. Je hebt als ouder vaak onvoldoende controle over het internetgedrag van je kinderen. Een moeder zegt dat ze om die reden de computer in de huiskamer heeft staan en het internetgebruik van haar 15-jarige dochter sterk beperkt. Anderen vinden dat er grenzen zijn aan deze controle en dat kinderen ook zelfstandigheid bijgebracht moet worden.

De respondenten missen ondersteuning bij de opvoeding van tieners buiten het gezin. Hierbij wordt in negatieve zin naar de middelbare scholen gewezen. Kinderen hebben op de middelbare school steeds meer tussenuren en de school zou te weinig toezicht houden op wat hun leerlingen in die vrije tijd doen:

In Amsterdam kun je opvoeden wat je wil, maar als ze eenmaal naar de middelbare school gaan moet je maar afwachten wat het wordt.

Man, 59 jaar, lbo, freelancer, Zwanenburg

Ook zouden jongeren als ze zich misdragen, strenger gestraft moeten worden en zou de pakkans verhoogd moeten worden:

De regering zegt dan voedt ze op, maar als er eens iets gebeurt, pak ze dan ook wat steviger aan. Niet dat ze na een uurtje weer buiten staan. De jongeren zijn niet bang genoeg voor de politie.

Vrouw, 45 jaar, mbo, telefoniste, Diemen

Zet ze gewoon een weekje in de jeugdgevangenis. Dat maakt indruk.

Man, 39 jaar, buschauffeur, Amstelveen

Ondanks alle problemen die men in de opvoeding ziet, zijn de meeste respondenten niet negatief over de toekomst. Degene die zijn zorg hierover uitspreekt, een oudere man die zelf geen kinderen heeft, krijgt geen bijval in de groep. De andere respondenten denken dat het met de meeste kinderen uiteindelijk wel goed komt en dat veel problemen bij de puberteit horen en vanzelf weer overgaan.

De Telegraafkop die wordt voorgelegd, roept negatieve reacties op. De respondenten vinden dat de overheid zich niet met de opvoeding moet bemoeien. Daarentegen zou ze haar eigen verantwoordelijkheid moeten nemen bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat er meer orde en toezicht is op scholen en op straat en dat kinderen die over de schreef gaan strenger aangepakt worden.

Die weerzin tegen overheidsinterventie blijkt vooral voor de eigen kinderen te gelden. Als het om probleemjongeren gaat, en hierbij wordt vaak aan allochtone jongeren gedacht, vindt men het wel gerechtvaardigd dat de wijkagent en jeugdzorg zich met het gezin in kwestie bemoeien. Men vindt het terecht dat ouders aangesproken worden op het problematische gedrag van hun kinderen. Ook hier is de roep om een strengere aanpak weer hoorbaar. Kinderen zouden bij wangedrag strenger gestraft moeten worden zodat ze leren wat de consequenties zijn.

Als iemand erop wijst dat ook kinderen van 'nette' ouders over de schreef kunnen gaan – gerefereerd wordt aan de jongens in Weesp die een school hebben bedreigd -, zijn de anderen van mening dat ouders in zo'n geval een appel moet kunnen doen op de hulpverlening.

Hoger opgeleiden

	<i>Het gezinsleven lijdt eronder als de ouders allebei werken</i>	<i>Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden</i>
Zeer oneens	1	1
Oneens	4	5
Neutraal	-	1
Eens	2	-
Zeer eens	-	-

De meeste respondenten zijn het oneens met de stelling dat het gezinsleven eronder lijdt als de ouders allebei werken. Volgens hen is dat afhankelijk van hoe ouders de kinderopvang georganiseerd hebben. Deze respondenten vinden het in deze tijd een vanzelfsprekendheid dat zowel vader als moeder buitenshuis gaan werken. Het wordt volgens hen ook van overheidswege gestimuleerd. De twee respondenten die het eens zijn met de stelling zijn beiden rond de 60. Zij zeggen dat ze om zich heen zien dat ouders te veel bezig zijn met carrière en zelfontplooiing en dat dit ten koste gaat van de kinderen:

Ik zie het in Amstelveen, ouders die voor eigen zelfontplooiing en carrière gaan en kinderen nemen als accessoire.

Vrouw, 59 jaar, hbo, croupier, Amstelveen

Uit de reacties op de stelling *Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden* blijkt dat deze in scherp contrast staat met hoe de meeste respondenten de hedendaagse opvoeding ervaren:

Wat een rare stelling. Er is eerder sprake van het tegendeel. Vroeger kregen kinderen juist meer fatsoen bijgebracht.

Man, 27 jaar, hbo, student, Santpoort

De respondent die neutraal heeft geantwoord, vraagt zich af wat er met fatsoen wordt bedoeld. Gaat het om de omgangsvormen zoals u zeggen tegen ouderen, of gaat het dieper en worden met fatsoen normen en waarden bedoeld:

Het gaat erom wat er precies met fatsoen bedoeld wordt. Ik ben opgevoed met u zeggen, maar de fatsoensnormen zijn op dat punt veranderd. Ik vraag me dus af wat hier dan met fatsoen bedoeld wordt. Gaat het dan om de normen en waarden van Balkenende?

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Diemen

De respondenten denken dat de belangrijkste oorzaak van de afgenomen fatsoensnormen bij de hedendaagse jeugd gelegen is in de toegenomen nadruk op individuele ontplooiing in de opvoeding. Kinderen houden daardoor onvoldoende rekening met anderen.

<i>Als het gaat om de opvoeding van kinderen, wie zou daar volgens u de meeste verantwoordelijkheid moeten dragen?</i>	
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de ouders	3
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de ouders dan van de school	4
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de school dan van de ouders	-
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de school	-

Ook in de groep hoger opgeleiden zijn de meningen verdeeld over waar de verantwoordelijkheid voor de opvoeding ligt. Respondenten die vinden dat deze alleen bij de ouders ligt, zijn van mening dat ouders verantwoordelijk gesteld kunnen worden als hun kinderen zich ernstig misdragen op school en dat het niet van de leerkrachten gevraagd mag worden de taak van ouders over te nemen.

Respondenten die vinden dat de opvoeding een gedeelde verantwoordelijkheid is waarbij het zwaartepunt bij de ouders ligt, vinden dat leerkrachten over opvoedkundige kwaliteiten dienen te beschikken omdat zich ook op school situaties voordoen die om een pedagogische interventie vragen. Dit argument is voor enkele respondenten die de verantwoordelijkheid eerst helemaal bij de ouders legden, aanleiding om toch voor het tweede antwoordalternatief te kiezen.

Op de vraag hoe men over de hedendaagse opvoeding in Nederland denkt, komen een aantal thema's naar voren. Op de eerste plaats komt gebrek aan manieren aan de orde. Kinderen zouden zich niet weten te gedragen zowel onderling als naar ouderen (leerkrachten, ouders) toe. Ze zouden brutaal zijn, scheldend en vechtend onderlinge conflicten oplossen en zich misdragen in de openbare ruimte:

Kinderen, zelfs de kleinere, kunnen een ongelooflijk grote bek hebben. Ze schelden hun ouders uit.

Vrouw, 40 jaar, hbo, hulpverlener, Amstelveen

Als je op een Frans strand kinderen hoort krijsen, zijn het meestal Nederlandse kinderen. Ze mogen alles en hebben niet geleerd dat er grenzen zijn.

Vrouw, 59 jaar, hbo, croupier, Amstelveen

Ook de materialistische instelling van het hedendaagse kind wordt gehekeld: kinderen zouden alleen nog iets willen doen voor een materiële beloning.

Er worden meerdere oorzaken aangedragen voor het geconstateerde gebrek aan opvoeding bij Nederlandse kinderen:

- De ouders van nu zijn zelf het resultaat van de antiautoritaire opvoeding van de 60 en 70er jaren. Ze hebben dus geen voorbeeld van hun ouders meegekregen. Door het ontbreken van gezagsverhoudingen in het moderne gezin, is het voor ouders veel moeilijker geworden om regels te stellen. Deze onmacht van ouders zou ook blijken uit het toenemend aantal gevallen van kindermishandeling in het gezin.
- Kinderen zouden steeds meer binnen spelen en zich steeds vaker vermaken met computerspelletjes. Hierdoor zouden zij veel minder met andere kinderen spelen en onvoldoende sociale vaardigheden aanleren:

Vroeger ging je met je vrienden op straat voetballen, nu zitten ze binnen achter de spelcomputer. Op die manier leer je niet met andere kinderen om te gaan.

Man, 27 jaar, hbo, student, Santpoort

Je ziet dat kinderen onvoldoende geleerd wordt om zich sociaal te gedragen. Op het voetbalveld wordt er meteen geschopt en geslagen als er wat aan de hand is.

Vrouw, 59 jaar, hbo, croupier, Amstelveen

- In de opvoeding zou de zelfontplooiing van het kind te veel centraal staan. Dit zou leiden tot een narcistisch zelfbeeld. Hierdoor zouden kinderen zich onvoldoende realiseren dat je je moet inspannen om iets te bereiken:

Jongeren willen tegenwoordig al meteen als directeur beginnen. Ze realiseren zich niet dat je er hard voor moet werken om ergens te komen.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Een van de respondenten nuanceert dit beeld enigszins. Ze brengt naar voren dat uit onderzoek blijkt dat Nederlandse kinderen door de bank genomen tot de gelukkigste in de wereld behoren. Volgens haar komt dit mede door de ruimte die er binnen een vrije opvoeding is om je talenten te ontplooiën.

Er zijn nog meer positieve geluiden te horen. Zo wordt de discussie over de herinvoering van ambachtsscholen als een positief signaal gezien:

Sommige kinderen willen geen Duits en Frans leren maar timmerman worden. Het lijkt mij heel nuttig dat die kinderen de kans krijgen om een vak te leren en niet stuklopen op theoretische vakken.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Ook het idee om jongeren maatschappelijke stages te laten lopen, wordt toegejuicht door de respondenten.

De respondenten denken dat kinderen in de toekomst slimmer zullen zijn dan de huidige volwassenen. Ze zien dit nu al in de vaardigheden die veel hedendaagse kinderen op de computer hebben. Daar tegenover staat dat de volwassenen van de toekomst over minder sociale vaardigheden zullen beschikken: hedendaagse kinderen leren minder goed met elkaar omgaan en zullen in de toekomst dus individualistischer functioneren. Dit zou volgens de respondenten kunnen leiden tot een verminderde samenhang in de samenleving:

Mensen zullen individualistischer zijn in de toekomst. Dat gaat ten koste van de samenhang tussen mensen. Ieder is uniek, maar wat hebben we nog met elkaar.

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Diemen

De meningen over het artikel in de Telegraaf (Voedt ze op!) zijn verdeeld. Sommige respondenten vragen zich af waarom de Tweede Kamer zich met de opvoeding bemoeit. Zij vragen zich ook af wat door politici onder normaal gedrag verstaan wordt. Andere respondenten vinden het wel goed dat politici dit probleem aan de kaak stellen omdat incidenten met wangedrag in de publieke ruimte (bedreiging en mishandeling van ambulancebroeders en medewerkers in het openbaar vervoer) hierom vragen:

Ik vind het goed dat de overheid het balletje terugspeelt naar de ouders.

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Diemen

Indirect zijn politici er wel bij betrokken omdat het om maatschappelijke problemen gaat zoals die mishandeling van ambulancebroeders.

Man, 27 jaar, hbo, student, Santpoort

Degenen die vinden dat de politiek zich niet met de opvoeding van ouders moet bemoeien, zijn van mening dat de overheid wel op een andere manier de gevolgen van een falende opvoeding zou moeten aanpakken. Ze denken dan aan de versterking van het jeugdstrafrecht (geen taakstraffen maar jeugddetentie) en een goed functionerende jeugdzorg (laat nu te wensen over). Zij vinden het een oversimplificatie dat het aanleren van 'normaal' gedrag en respect (u zeggen) een oplossing zou zijn voor de geweldsincidenten met buschauffeurs en ambulancebroeders:

Aanleren van normaal gedrag en u zeggen is totaal irrelevant. Je kunt dat niet over één kam scheren met buschauffeurs in elkaar slaan.

Man, 38 jaar, vwo, boer, Amsterdam

Conclusies

1 Stand van zaken in de Nederlandse samenleving

Zowel de lager als hoger opgeleiden zijn pessimistisch over de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving.

Bij de lager opgeleiden is er vooral een gevoel van gebrek aan regie van de kant van de Nederlandse regering. Problemen zoals agressie in de publieke ruimte (tegen ambulancebroeders en medewerkers in het openbaar vervoer) en de toestroom van immigranten (naar aanleiding van de berichten over de Somalische piraten) schreeuwen volgens deze respondenten om een daadkrachtige aanpak van de overheid. Deze blijft volgens hen uit.

Opvallend in deze groep is niet alleen de sympathie voor Wilders maar ook de wijze waarop deze geuit wordt. Aanvankelijk wordt het onderwerp neutraal ter sprake gebracht. Pas als één respondent duidelijk haar sympathie voor de standpunten van Wilders uitspreekt, durven meerdere respondenten kenbaar te maken dat zij het in heel veel opzichten met Wilders eens zijn. Men lijkt Wilders niet te zien als degene van wie de oplossingen moeten komen. Hij is in de ogen van de respondenten een van de weinige politici die het onbehagen dat bij de burgers leeft op een heldere manier durft te verwoorden: hij zegt waar het op staat en durft de problemen te benoemen. Stemmen voor Wilders wordt gezien als stemmen tegen de gevestigde politieke elite.

Ook bij de hoger opgeleiden is de stemming over de samenleving overwegend negatief. Het onbehagen is hier wat breder gefundeerd. Niet alleen de verharding van de samenleving wordt genoemd als een negatieve tendens ook de verzakelijking als gevolg van de privatisering van nutsbedrijven wordt als een negatieve ontwikkeling gezien. Dit zou geleid hebben tot een verslechterde dienstverlening omdat niet service maar winstbejag voorop is gaan staan. Dit laatste probleem ervaren de respondenten veel meer persoonlijk dan de verharding van de samenleving. De indruk dat agressie en criminaliteit zijn toegenomen, wordt vooral gebaseerd op de berichtgeving in de media.

2 Economische crisis

Het onderwerp 'economische crisis' roept in beide groepen vermoeide reacties op. De respondenten lijken een groot contrast te ervaren tussen hun eigen waarnemingen (het valt allemaal wel mee) en de berichtgeving in de media. Hoewel er in de groep lager opgeleiden twee respondenten persoonlijke gevolgen ervaren van de economische crisis en de studenten in de groep hoger opgeleiden zich enigszins zorgen maken over hun entree op de arbeidsmarkt, is men sceptisch over de ernst van de situatie omdat men persoonlijk nog weinig merkt van de maatschappelijke gevolgen. Men heeft het gevoel

dat er nog steeds druk geconsumeerd wordt en heeft geenszins de indruk dat de gemiddelde Nederlander het minder goed heeft dan voorheen. Dit contrast tussen de eigen waarneming en de berichtgeving in de media lijkt ook gepaard te gaan met enige onzekerheid en bezorgdheid voor wat er nog kan gaan komen. Dit zou de verklaring kunnen zijn voor het feit dat men zelf enigszins terughoudend is in het uitgavenpatroon: men gaat bijvoorbeeld minder vaak uit eten, en budgetteert meer dan voorheen.

Zowel de hoger als lager opgeleiden hebben geen moeite om de voordelen van de crisis te zien: het wordt als een uitdaging gezien om voor minder geld dezelfde kwaliteit van leven te handhaven door naar goedkopere maar net zo leuke (of misschien zelfs leukere) alternatieven te zoeken. Ook heeft men de indruk dat de saamhorigheid is toegenomen en het materialisme afgenomen: mensen zoeken de kwaliteit van leven weer meer in dingen samen doen met vrienden en familie en minder in het verwerven van materiële goederen.

Voor de lager en hoger opgeleiden geldt dat de rol van de regering in de crisis vooral als onduidelijk wordt ervaren. Enerzijds heeft men er begrip voor dat de regering terughoudend is in het nemen van rigoureuze maatregelen omdat de oorzaken van de crisis internationaal zijn en echte oplossingen dus buiten haar bereik liggen. Anderzijds stoort men zich aan het gepercipieerde gebrek aan daadkracht en het voor zich uitschuiven van beslissingen. Dit geldt overigens niet alleen voor de economische crisis maar ook voor andere problemen zoals de aanpak van criminaliteit en agressie in de openbare ruimte. Men wijt dit aan een gebrek aan eensgezindheid (binnen de regering) en leiderschap.

3 Rol van de media in de economische crisis

De lager opgeleiden volgen het nieuws over de economische crisis minder intensief dan de hoger opgeleiden en zijn ook iets minder goed op de hoogte. Ze zeggen weinig beeld te hebben van de rol van de media in de economische crisis en vinden het moeilijk om uit te maken hoeveel waarde ze moeten hechten aan goed en slecht nieuws. Men ervaart een contrast tussen de negatieve berichten in de media en de eigen waarneming (het valt allemaal wel mee). Bij sommigen doet dit twijfels rijzen over de geloofwaardigheid van deze berichtgeving.

Hoger opgeleiden zijn over het algemeen van mening dat er te veel over de economische crisis wordt bericht. Daarnaast vinden ze dat de kwaliteit en de diepgang van de berichtgeving te wensen overlaat. Deze zou te eenzijdig zijn (steeds dezelfde experts aan het woord op tv en radio) en er zou te weinig ingegaan worden op de achtergronden (bijvoorbeeld oorzaken van de crisis). De meningen verschillen over de invloed van de media op de economische crisis: sommigen denken dat deze groot is, anderen vinden dat die invloed niet overdreven moet worden.

De berichtgeving vanuit de regering wordt door de hoger opgeleiden als vaag en inconsistent ervaren: een tijd geleden werd nog de indruk gewekt dat het allemaal wel mee zou vallen, nu wordt de economische situatie als zeer ernstig omschreven. Men heeft de indruk dat de regering zelf niet goed weet hoe de economische crisis zich zal ontwikkelen en zich daarom verschuilt achter algemeenheden ('het gaat de goede kant op' of 'we zijn in zwaar weer beland').

4 Opvoeding

Zowel de lager als hoger opgeleiden zijn negatief over de hedendaagse opvoeding in Nederland. Overigens geldt dat niet voor hun eigen situatie: ze vinden dat hun eigen (klein)kinderen goed opgevoed worden.

De lager opgeleiden maken een duidelijk onderscheid tussen autochtone en allochtone kinderen. Vooral allochtone kinderen zouden slecht worden opgevoed. Turkse en Marokkaanse ouders zouden hun kinderen onvoldoende fatsoen en respect bijbrengen, blijkt uit het wangedrag van deze kinderen in de publieke ruimte.

Bij autochtone kinderen zou het probleem vooral gelegen zijn in een te permissieve opvoeding: deze kinderen mogen teveel en hun ouders stellen te weinig grenzen. Vooral tieners zouden een probleem vormen in de opvoeding: kinderen worden op die leeftijd sterk beïnvloed door invloeden van buitenaf (internet, tv, vrienden, drank, drugs). Ouders zouden daardoor onvoldoende de regie over de opvoeding hebben. Men vindt dat hier vooral een taak voor de scholen ligt. In het voortgezet onderwijs zou meer toezicht moeten zijn op het doen en laten van de leerlingen, vooral in de vrije tussenuren. Ook zou het jeugdstrafrecht een rol kunnen spelen in de disciplineren van de jeugd. De lager opgeleiden geloven niet dat taakstraffen helpen en denken dat er een afschrikwekkende werking uitgaat van strengere straffen (bijvoorbeeld detentie).

Lager opgeleiden zijn van mening dat de opvoeding er niet onder hoeft te lijden als beide ouders werken. Dit is volgens hen afhankelijk van het aantal uren dat er gewerkt wordt en de kwaliteit van de opvang.

De lager opgeleiden wijzen directe overheidsbemoediging bij de opvoeding af. Opvoeding is in hun ogen vooral de taak van de ouders. Alleen als het drastisch mis gaat, mogen ouders daarop aangesproken worden. Men vindt wel dat de jeugdhulpverlening laagdrempelig behoort te zijn: ouders die problemen hebben bij de opvoeding van hun kinderen moeten makkelijk hulp kunnen krijgen.

Bij de hoger opgeleiden wordt het onderscheid tussen allochtoon en autochtoon niet gemaakt als het over opvoeding gaat. Zij zien als belangrijkste probleem dat veel kinderen gedragsproblemen hebben. Ze zouden brutaal en respectloos zijn naar ouderen en onderling hun conflicten beslechten door te schelden en te vechten. Daarvoor worden drie oorzaken voor gegeven:

- De gezagsverhoudingen in het gezin zijn veranderd waardoor ouders onvoldoende overzicht over hun kinderen hebben. Kinderen zouden daardoor onvoldoende regels en discipline bijgebracht worden.
- Er is in de opvoeding steeds meer de nadruk komen liggen op zelfontplooiing. Dit zou leiden tot een narcistisch zelfbeeld bij kinderen.
- Door de opmars van computerspelletjes kinderen spelen steeds vaker alleen en minder vaak met andere kinderen. Dit zou tot gevolg hebben dat ze onvoldoende sociale vaardigheden aanleren.

Ook de hoger opgeleiden zijn van mening dat het gezinsleven er niet onder hoeft te leiden als beide ouders werken.

De hoger opleiden zijn iets genuanceerder in hun oordeel over bemoeienis van de politiek met de opvoeding (naar aanleiding van het artikel in de Telegraaf). Naast uitgesproken tegenstanders (opvoeding is een zaak van de ouders), zijn er ook die vinden dat de huidige maatschappelijke problemen (bijvoorbeeld agressie tegen ambulancepersoneel en medewerkers in het openbaar vervoer) het rechtvaardigen dat dit onderwerp op de politieke agenda is gezet.